

Tózsér Zoltán

Nyugat-európai orientációjú oktatáspolitikai a két világháború között
A sárospataki Angol Internátus és a pannonhalmi olasz gimnázium

A két világháború közötti „nyugat európai orientációjú” magyar oktatáspolitikai két kiemelkedő iskolájának tekinthető az 1931-ben létesült sárospataki Angol Internátus és az 1939-ben indult pannonhalmi olasz gimnázium. Tanulmányunkban arra vállalkozunk, hogy oktatási szempontból hasonlítsuk össze e két – évszázados múltú visszatekintő – elit gimnázium nyelvi tagozatainak létrejöttét, működését és megszűnési körülményeit. Az 1924-ben alapított gödöllői gimnázium 1938-ban indult francia tagozatát (Lycée Français) is ide számítva mindhárom intézmény esetében a Klebelsberg Kunó kultuszminisztersége idején elfogadott 1924. évi középiskolai reform törekvéseit véljük felfedezni, ugyanis ez a törvény vezette be második idegen nyelvként az angolt, a franciát és az olaszt. A Hóman Bálint minisztersége idején elfogadott 1934. évi középiskolai törvény pedig nem pusztán megtartotta e három idegen nyelv második nyelvként való oktatását, hanem a választható nyelvek körét tovább bővítette.

A Horthy-korszak középiskolai törvényei

Az 1924. évi középiskolai reform előtt az 1883. évi XXX. törvény rendelkezett a középiskolai oktatásról. Ez volt hazánk első ilyen törvénye, amelyet Trefort Ágost minisztersége alatt fogadtak el. A törvény két középiskola-típust definiált: a gimnáziumot és a reáliskolát. Később ezek mellé szervezték még a leánygimnáziumot. Az 1924-es középiskolai törvény elfogadásáig ez a három középiskola-típus működött.

Az 1924. évi XI. törvény szerint a középiskola feladata, hogy a *„tanulót vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje, hazafias szellemben magasabb általános műveltséghez juttassa és a felsőbb tanulmányokhoz szükséges szellemi munkára képessé tegye.”* Az 1934. évi XI. törvény bevezetőjében gyakorlatilag ugyanezeket a célkitűzések olvashatók: 1.) vallásos-erkölcsös nevelés, 2.) nemzeti szellemben általános műveltség átadása, 3.) továbbtanulásra való felkészítés. Mind a sárospataki Angol Internátusban, mind a pannonhalmi olasz gimnáziumban ezeket a célkitűzéseket kívánták megvalósítani, kiegészítve ezt az iskolákban tanított idegen nyelvek és kultúrák megtanításának magas fokú szintjével.

Az 1924. évi XI. törvény a középiskola-típusokat tovább differenciálta, mivel a gimnázium illetve reáliskola mellé létrehozott egy harmadik típust, a reálgimnáziumot. Azonban a valóságban a helyzet ennél bonyolultabbnak bizonyult, hiszen a törvény végrehajtása során kialakult a humanisztikus gimnázium és a humanisztikus gimnázium görög nyelv nélkül, illetve helyette valamely modern nyelvnek a tanítása; a reálgimnázium, a reáliskola rendkívüli latinnal és a reáliskola. Ehhez képest az 1934. évi XI. középiskolai törvény az egységesség mellett foglalt állást, amikor kimondta, hogy *„a magyar középiskola neve: gimnázium”*. Vagyis ezzel megszűnt az

1920-as évekre jellemző középiskolai sokszínűség, és helyette csak a fiú- és leánygimnázium intézménye maradt meg.

A német nyelv az 1924. évi és az 1934. évi középiskolai törvény értelmében egyaránt a kötelező tárgyak közé tartozott. Ehhez képest az 1924. évi törvény lehetővé tette egy második modern nyelv (az angol, a francia vagy az olasz) tanítását mind a reálgimnáziumokban, mind a reáliskolákban. Azt pedig, hogy e három idegen nyelv közül melyeket tanítsák, a törvény szerint *„azt az állami és királyi katolikus, valamint a törvényhatósági, községi, társulati és magán középiskolákra nézve a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, a többi intézetekre nézve pedig az illetékes hatóság állapítja meg.”*

Az 1934. évi törvény értelmében az ötödik osztályban kellett döntenie a görög és egy második idegen nyelv között. A görög nyelv tanítása alól a VKM felmentést adhatott, a második idegen nyelv esetében azonban erre nem volt lehetőség. Annak meghatározását, hogy második idegen nyelvként az angol, a francia vagy az olasz közül melyiket tanítsák, a középiskola fenntartóira bízták. Arra viszont lehetőséget adott a tárca, hogy az említett idegen nyelvek helyett a *„nemzeti művelődés szempontjából fontos más élő nyelvet”* tanítsanak.

Ezek a középiskolai törvények teremtették meg a lehetőséget arra, hogy 1931-ben Sárospatakon angol, 1938-ban Gödöllőn francia, 1939-ben Pannonhalmán olasz tagozatú gimnáziumi osztályok indulhassanak.

Pannonhalma és Sárospatak

Mindkét középfokú intézmény a nyugati nyelvek (az angol, illetve az olasz) magas fokú elsajátítására nyújtott lehetőséget, és mindkettő alapításának hátterében politikai okok húzódtak meg. Az idegen nyelvek oktatása és a politika közötti kapcsolatot Klebelsberg a következőképpen magyarázta: *„De ma, amikor önálló államként kell eligazodnunk a világ nemzetei között, akik előtt rajtunk kívül senki sem fogja hirdetni a magyar igazságot, ha igenis hazafias kötelesség, hogy megtanuljuk a nyugati nyelveket, s minden idegen nemzethez vagy néphez a maga nyelvén szölgünk.”*

A pannonhalmi olasz gimnázium előzményei az államalapítás koráig nyúlnak vissza, mivel az intézmény elődjének tekinthető bencés apátságot Géza fejedelem hívására a Kárpát-medencébe érkező itáliai bencések hozták létre. Az intézmény a későbbi évszázadokban – nem számítva a török hódoltság és a jozefinizmus korszakát – folyamatosan működött. A gimnázium 20. századi történetéből három évszámot érdemes kiemelni: 1921, 1939 és 1948. Az 1921. év abból a szempontból jelentős, hogy világi diákok ekkor léphettek be először az intézménybe. 1939-ben hozták létre az olasz gimnáziumot, amelyet a bencések az 1948-as államosításig működtettek.

Az olasz gimnázium alapítását az iskolai évkönyvek olyan magasrétű eszmékkel magyarázzák, egyfelől, mint a keresztény hit, etika, eszmény és szertartás, másfelől mint a latin szellem, a *„rómaihoz való ragaszkodás”*. Pelles Tamás azonban rámutat arra, hogy a nemes célok és eszmék mellett a pannonhalmi olasz gimnázium létrehozását politikai okok is magyarázzák. *„A német, angol és francia tannyelvű*

iskolák létezése már önmagában is szükségessé tette – elsősorban politikai megfontolásokból – egy olasz gimnázium alapítását.” Mindemellett az iskolai évkönyvek sem titkolják az alapítás aktuálpolitikai vonatkozásait: *„Hogy a gyötrelmes trianoni abroncsokat szétfeszítettük, hogy élünk, hogy bizalommal tekintünk a jövő felé, azt Isten után elsősorban Itáliának [...] köszönhetjük. [...] Ilyen országnak kultúráját megismerni, nyelvét megtanítani és tanulni minden más októl eltekintve szerfelett indokolt és érdemes.”* Ez tehát az első bécsi döntéssel, és az abban játszott olasz szereppel hozta összefüggésbe az intézmény alapítását. Végül is Teleki Pál kultuszminiszter, hálából a magyar külpolitika olasz támogatásáért, olasz tannyelvű gimnázium létrehozását határozta el.

Az intézmények alapítása nem ment minden akadály nélkül. Pannonhalma esetében mind az alapítás helyszíne, mind a létrehozandó intézmény neve körül viták alakultak ki. Az eredeti tervek szerint Komáromban akarták létrehozni a gimnáziumot, végül Pannonhalmát tartották megfelelőbbnek. A névadást illetően előbb Dante neve merült fel, de aktuálpolitikai okok miatt gróf Galeazzo Ciano külügyminiszterről és atyjáról, gróf Costanzo Ciano-ról nevezték el az intézményt.

Sárospatak esetében szintén viták alakultak ki a létrehozandó gimnázium jellegéről: az egyik oldalon a klasszikus nyelvek (latin és görög) képviselői álltak, míg másik oldalon az angol nyelv támogatói. Klebelsberg ez utóbbi mellett a következőképpen érvelt: *„Amint a hazai katolikusok a román világban – de nem Romániában, hanem román nemzetekkel, Olasz-Franciaországgal keresnek összeköttetést, így a hazai protestánsoknak az északi protestáns népekkel, az angol-szász világgal kell keresni az összeköttetést. Itt hivatott az amerikai angol college rendszer meghonosítása, hogy ebben a nagyszerű intézményben oly iskolafajtát tudjon Isten segítségével fejleszteni, amelyre a modern kornak szüksége van.”* Bár Klebelsberg katolikus volt, képes volt önmaga vallási hitén túllépni és az ország érdekeit képviselni, amikor a sárospataki protestáns iskola Angol Internátusának a létrehozásáért küzdött: *„Éppen Sárospatakon, ahol Comenius tanított, s oly magyar ifjak tanítottak, akik Hollandiát, Skóciát, Németországot megjárták, mindaddig, amíg a bécsi hatalom meg nem akadályozta, nem lehet azt mondani, hogy a külföldi fejlődés a magyar nemzeti fejlődés ártalmára lenne. Ez az az út, amelyen át megerősödött ez az intézmény, s amelyen át nemcsak az elsoványodástól lehet megmenteni, hanem a változó viszonyokhoz képest átalakítani, sőt továbbfejleszteni és építeni is.”*

Gulyás József sárospataki tanár is az angol oktatás elkötelezett hívének számított: *„A pataki iskolában teológia van, érthető tehát, ha a görög nyelv tanítását eminens értéknek tekinti az iskola ... Viszont az élet sürgetőleg követi a modern nyelvek ismeretét. [...] Ha elhagyjuk hazánk szűk határait, a mi nyelvünkkel nem tudunk boldogulni. Német, francia, olasz, angol nyelv ismerete elengedhetetlen künt. Most az a kérdés, ezek közül melyik a fontosabb. [...] Mindenesetre első helyen a német nyelv áll. A százados érdekközösség a német kultúrával ezt javasolja. [...] Az olasz nyelvet a politikai relációk új irányzata ajánlja. Tekintettel azonban arra, hogy iskoláink a protestáns egyházé, s az olasz protestantizmussal nincsen kapcsolatunk, ezt mi most mellőzhetjük. Maradna a francia és az angol. A művelődésben a francia a szélesebb körű nyelv, de a francia protestantizmus jelenleg nem bír ránk nézve olyan fontossággal, mint az angol. A két nyelv közül, tehát ha választani kell, az angolt választanám. [...]”* A fenti idézetek alapján látszik, hogy míg Klebelsberg az angol nyelv tanítása mellett jellemzően történeti-kulturális okokat érvényesít, addig Gulyás részben politikai, részben vallási (katolikus–protestáns szembenállás) magyarázatokkal áll ki a modern nyelvek, elsősorban az angol tanítása mellett.

A sárospataki gimnáziumban 1931-ben az angol nyelvű tagozat elindítását több tényező indokolta: 1.) Klebelsberg döntésének következtében megszűntek az országban a jogakadémiák, beleértve a sárospataki jogászképzést is. Ez a pataki intézmény jelentőségének csökkenését is jelentette, amit a református egyház vezetői megpróbáltak ellensúlyozni. 2.) Az angol nyelv oktatásának bevezetése illeszkedett a Bethlen-kormány revíziós elképzeléseihez. A kormány minden eszközzel megpróbálta előmozdítani a revízió ügyét, amelynek részét képezte az Angliához fűződő kapcsolatok megerősítése és újabb kapcsolatok kiépítése, amelyet elsősorban az angol arisztokrácia körein át kívántak elérni. 3.) A sárospataki református főiskolán a kezdetektől fontos szerepet tulajdonítottak az idegen nyelvek oktatásának. E mögött az a felismerés állt, hogy a gimnázium tanárai csak akkor tudják a legmodernebb tudományos eredményeket megismerni, ha tudnak idegen nyelveken. Ezt szolgálta a peregrináció, a külföldi egyetemjárás gyakorlata is. 4.) Végül ösztönözte a profilváltást az a nemzetközi és nemzeti keretekben zajló oktatáspolitikai átalakulás, amely a görög nyelv oktatásának megszüntetését és a latin nyelv tanításának csökkentését okozta.

Klebelsberg tehát a sárospataki Angol Internátus létrehozásával egyidejűleg három problémát kívánt megoldani: 1.) A kulturális és politikai kapcsolatok erősítését Magyarország és Anglia között, és Anglia megnyerését a revízió ügyének a református egyház nemzetközi kapcsolatainak felhasználásával. 2.) A Sárospataki Református Főiskola romlásának megállítását. 3.) A református egyház kárpótlását a jogakadémia megszüntetéséért egy olyan bentlakásos intézmény kialakításával, amelyben angol mintára a magyar református értelmiségi elit nevelése biztosított.

A politikai megfontolások mellett a két középiskola alapítását a felekezeti egyensúly megőrzése is motiválta. Klebelsberg 1931-es visszaemlékezésében így foglalta össze ezzel kapcsolatos gondolatait: *„És ha most, amikor tevékenységem lezárul, megkérdeznék, hogy mi a belső érzésem, mivel sikerült hazámat talán némi eredménnyel szolgálnom, erre a kérdésre csak egy feleletem lehet, mégpedig az, hogy megóvtuk a felekezeti békét. Megóvtuk konkrét, gyakorlati intézkedésekkel is, megóvtuk többek között azzal, hogy a részletekben is igazságosak voltunk. A gödöllői premontrei teleppel párhuzamosan építettük ki Sárospatakot, mert nemcsak minden jó protestánsnak, de bizvást merem mondani, minden jó magyar embernek is elviselhetetlen lett volna az a gondolat, hogy a négyszáz éves évforduló szomorú hanyatlásnak legyen a végpontja, s ne újabb fejlődésnek reményteljes kiindulása.”*

Az intézmények megnyitása

A pannonhalmi iskola megszervezésére azután került sor, hogy 1939 áprilisában megszületett a megállapodás a bencések és a kormány között. Ebben a VKM a következőket vállalta: *„1.) A kérdéses gimnáziumot és a 200 férőhelyes internátust 1941 szeptemberére felépítteti, korszerűen berendezteti és a Rend kizárólagos tulajdonába adja. 2.) Az iskola működéséhez szükséges, a törvényben előírt számú tanár teljes illetményének (fizetés és lakbér) megfelelő összeget biztosít államsegélyként a Rend számára. 3.) Minden két osztály után egy, a teljes nyolcosztályú gimnázium után négy olasz anyanyelvű lektor, valamint a testnevelés és a rajztanár illetményét állja. 4.) Tanulmányi segélyekkel és ösztöndíjakkal fogja elősegíteni, hogy az iskola tanárai olasz egyetemeken tökéletesíthessék*

nyelvtudásukat. Gondoskodik róla, hogy a tanulók számára állami ösztöndíjak biztosíttassanak. 5.) Az épület tervpályázatát a Renddel egyetértésben fogja kiírni. 6.) Az olasz gimnázium a Renddel egyetértően meghatározott helyi tanterv alapján fog működni.” A Szent Benedek Rend a következőkre tett ígéretet: „1.) Rendelkezésre bocsátja a gimnázium és az internátus építéséhez szükséges területet, és gondoskodik a szerzetestanárok elhelyezéséről. 2.) Az 1939/40-es tanévben megnyitja az iskola első osztályát, a következő évben pedig újabb osztályt és így tovább, valamint az új épület elkészültéig a szükséges helyiségeket rendelkezésre bocsátja. 3.) Elkészíti, és jóváhagyás végett beterjeszti az iskola különleges rendeltetésének megfelelő óratervet és helyi tantervet. 4.) Az iskola és a diákokon mindennemű dologi kiadásairól gondoskodik. 5.) Az épületet csak a szóban forgó gimnázium és diákokon céljaira használhatja.” A megállapodás során tehát mindkét fél jelentős áldozatokat vállalt az olasz gimnázium létrehozása érdekében. A megállapodást 1939. augusztus 18-án véglegesítették a Hóman Bálint kultuszminiszternél tartott tárgyaláson.

A katolikus iskola megszervezése tehát nem ment minden akadály nélkül, végül 1939. szeptember 12-én sor került az első Veni Sancte-re. Másnap pedig már a tanítás is elkezdődött. A hivatalos megnyitóra azonban egészen október elejéig várni kellett. Hóman Bálint az olasz gimnázium megnyitásakor tett sajtónyilatkozatában az intézmény céljait így foglalta össze:

„Az olasz gimnázium és nevelőintézet alapítását igen nagy örömmel üdvözlöm. Benne az 1935. év februárjában kötött olasz–magyar kulturális egyezmény célkitűzésének egyik legfontosabb tényezőjét látom. [...] Meggyőződésem, hogy a pannonthalmi Szent Benedek-rend Gróf Ciano Galeazzo és Contanzo gimnáziuma újabb értékes eszköze és műhelye lesz az olasz-magyar szellemi érintkezésnek és kulturális kapcsolatoknak. Az ott nevelt ifjúság a szokásos középiskolai műveltség, képesítés és a különleges nyelvi és szellemi kiképzés birtokában kiválóan alkalmas lesz a szellemi és gazdasági élet terén oly fontos állások és hivatások betöltésére, amelyek az olasz-magyar történelmi barátság elmélyítése és a két nemzet között fennálló százados barátság gyakorlati szolgálatára hivatottak.”

Mivel a bencés gimnáziumban az olasz tagozat elindításának háttérében döntően aktuálpolitikai okok húzódtak meg, az intézményben folyó munkát nem pusztán az oktatással, neveléssel foglalkozó emberek, oktatáspolitikusok és az olasz nyelv és kultúra terjesztésének támogatói követték figyelemmel, hanem mind az olasz, mind a magyar politikai élet vezető személyiségei is. Ennek megfelelően – az iskola évkönyveinek beszámolóí szerint – a pannonthalmi intézetben több hivatalos látogatásra került sor. Megfordult itt, többek között Ciano olasz külügyminiszter és Horthy Miklós kormányzó.

Sárospatakon az 1931/32. tanévben nyílt meg a kifejezetten e célra épült Angol Internátus, amelynek avatására október 1-jén, a 400. alapítási évfordulós ünnepségek keretében, Horthy Miklós és Klebelsberg Kunó jelenlétében került sor. Az 1930-as alapkö-letételkor elhelyezett okirat a következőképpen fogalmazta meg az iskola céljait és Klebelsberg érdemeit: „Az internátusi gondolat újabb felvetése, megépítése s abban éppen ennek az első épületnek olyan berendezése, hogy vagyonsabb világi családjaink fiainak a modern nyelvekben, elsősorban az angolban és a sportokban olyan kiképzést biztosítson, amely az angol egyetemekre küldendő fiainkat alkalmassá teszi arra, hogy ott mint egyenlő műveltségű ifjak, az angol társadalom jövőendő vezetőivel az angolszász fajnak e világhírű college-iben tanuló fiaival, a szellemi és erkölcsi kapcsolatot előkészíthessék, – egy ilyen,

könyelvben csak röviden angol rendszerű internátusnak létesítése, országunk jelenlegi, halhatatlan érdemű vallás- és közoktatásügyi miniszterének: dr. gróf. Klebelsberg Kunó [...] érdeme.”

Az intézmények működése

Mind a pannonhalmi, mind a sárospataki gimnázium működése több tekintetben eltért a két világháború között működő többi középiskolától. Az egyes tantárgyak tanóráinak számát és tananyagát külön helyi tanterv szabályozta. A tanterv egyediségén kívül, mind Pannonhalmán, mind Sárospatakon a gimnázium és a diákonthon egységéről beszélhetünk, mivel ezek az iskolák bentlakásos intézményként funkcionáltak. Szintén hasonlóság, hogy a délelőtti nyelvórákat kiegészítették a délutáni társalgási gyakorlatok. Ezek kis csoportokban, anyanyelvi lektor vezetésével zajlottak.

A bencések helyi tantervének bevezetője a következő célokat tartalmazza: *„A pannonhalmi gimnázium a nevelő-oktatás általános célkitűzése és a magyar nemzeti műveltség közlése szempontjából azonos az ország többi katolikus gimnáziumával azzal a különbséggel, hogy az említett általános nevelő-oktató munkán kívül általános célja az, hogy tanulóit bevezesse az olasz nyelv és az olasz műveltség ismertetésébe oly fokban hogy tanulói egyrészt az olasz nyelvet szóban és írásban az elérhető tökéletes fokban elsajátítsák, másrészt az olasz művelődés, nevezetesen a szellemi (irodalmi, művészeti stb.) és gazdasági élet alapvető tényeit mind történelmi fejlődésben, mind pedig jelen állapotában megismerjék. [...] A helyi tanterv elgondolásában a legfőbb irányító elv az volt, hogy a kimondottan magyar nemzeti tárgyak lehetőleg ne szenvedjenek csorbát, és hogy a túlterhelést elkerültessek.”*

A pannonhalmi intézményben a deklarált céloknak megfelelően a tantárgyak többségét az érvényben lévő gimnáziumi tanterv alapján tanították. A helyi tantervben tértek ki azokra a tárgyra, amelyek ettől eltértek. Ugyanitt fektették le az olasz nyelv és a társalgási órák, a történelem, a latin, a német és a művészettörténet tantárgyak tananyagát. Az olasz nyelvórák magas száma főként a latin és a német nyelv kárára történt, de kis mértékben más tárgyak heti óraszámát is csökkenteni kellett. Az alsóbb osztályokban a tanítási nyelv a magyar volt, míg a felsőbb osztályokban az olasz irodalmat, a világtörténelmet és a művészettörténetet is olaszul tanították.

Az olasz nyelv tantervét elemezve azt találjuk, hogy abban modern nyelvoktatási módszerek jelennek meg. Külön kiemelték például a beszédgyakorlatok jelentőségét a délutáni társalgásokkal. Ez utóbbiak nem pusztán az olasz nyelvórákhoz kapcsolódtak, hanem más tárgyakhoz is, biztosítva, hogy a tanulók képesek legyenek bármilyen témáról olasz nyelven beszélni. A társalgási órák biztosítása az iskola indulásakor nem ment minden gond nélkül, végül sikerült elérni, hogy két olasz lektort is alkalmazzanak. Ők egészen 1950-es kiutasításukig az intézmény tanárai maradtak.

Pannonhalmán – az olasz kivételével – minden tárgyat szakképesített tanár tanította. Az olasz nyelv gazdája Kovács Arisztid latin-görög szakos tanár volt. Az olasz nyelv

tanításához a budapesti Olasz Kultúrintézet jelentékeny mértékben hozzájárult: 1939-ben három folyóirat legutóbbi évfolyamait és 23 kötetnyi könyvadományt küldött. A későbbiekben mind a Kultúrintézet, mind a budapesti olasz iskola, mind pedig a nagykövetség adományozott könyveket. Ezen túlmenően Ciano gróf Pannonhalmára küldte a Treccani Enciklopédia kötetait. Nemcsak könyvek érkeztek azonban, hanem oktató- és dokumentumfilmek, továbbá ifjúsági folyóiratok, amelyek a társalgási órákat segítették. Az olasz mellett nyitva állt a lehetőség további nyelvek (angol, francia, német) tanulására, zenetanulásra és vívásra. A diákok hitéletét szolgálta a Szent Benedek-gárda, míg a közösséggé fejlődést a Szent Márton cserkészcsapat megalakulása ösztönözte. Mindezek mellett a testi nevelésre is gondot fordítottak, és rendszeresen kirándulásokat szerveztek.

A pannonhalmi intézetben a délelőtti olasz nyelvtan és a délutáni olasz társalgási órák igen intenzív nyelvtanulás lehetőségét teremtették és egyúttal követelték meg. Ennek az igyekezetnek meg is lett az eredménye, hiszen a tanulók nyelvtudása a tervezett mértékben haladt. Ennek háttérében ott álltak egyfelől a jól képzett tanárok, másfelől az, hogy a tanárok törekedtek a modern nyelvoktatás módszereinek alkalmazására: az idegen nyelvű oktatásra, az új szavak jelentésének körülírással vagy szóeredeztetéssel történő megtanítására és a nyelvtani szabályok szövegből való közös levezetésére. 1942 novemberében olasz szakos tanfelügyelő érkezett az intézménybe, mind a négy osztály olaszóráit meglátogatta és a délután társalgási órákon is részt vett. Megfigyeléseiből értekezlet keretében számolt be az igazgató és a tantestület előtt, amelyről jegyzőkönyv is készült. Ebből tudjuk, hogy a tanfelügyelő a legnagyobb elismeréssel szólt a látottakról és hallottakról, kritikai jellegű észrevétele az olasz nyelvtanítással kapcsolatban alig merült fel. Az eredményesség bizonyítéka, hogy a nyolcadikos diákok mind szóban, mind írásban könnyűszerrel megoldották az olasz érettségi feladatokat.

A Szent Benedek-rend gimnáziumában az olasz nyelvórák és a társalgási órák mellett a világtörténelmet (amelynek Olaszország története is része volt) ugyancsak olaszul tanították. Ezt többen is támadták, azzal érvelve, hogy a magyar történelem ilyenén való tanítása káros, mert a magyar szempontokat nem tudják érvényesíteni. A történelemtanítás a tantestületi értekezletek visszatérő problémája volt. Végül az egyeztetések eredményeként olyan megoldás alakult ki, amely szerint 4. osztályban az olasz lektor, ötödikben és hatodikban azonban már a magyar anyanyelvű, de olaszul jól tudó tanár tanította a történelmet, olasz nyelvű könyv alapján.

A tantestületi értekezletek és a szakfelügyelői látogatások során az is szóba került, hogy a tanítás során nincsenek megfelelő módon kihasználva az olasz és a latin nyelv közeli rokonságából fakadó lehetőségek. Ennek a kérdésnek a megítélésében azonban a tantestület megosztott volt, és megfelelő képesítéssel rendelkező latin-olasz szakos tanár sem állt rendelkezésre. Bár a főapát tett lépéseket ennek a pótlására, ezt a feladatot nem sikerült megoldania, mert olasz szakos tanárokból általában véve hiány volt az országban.

A tanítás nyelvének kérdését összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a pannonhalmi olasz gimnáziumban – az olasz irodalomtörténet és a világtörténelem kivételével – minden tantárgyat magyarul tanítottak. Ugyanakkor a délutáni társalgási órák során minden tantárgy szakkifejezéseinek olasz változatát is megtanulták a diákok. A két-tannyelvűség csak a 4. osztálytól kezdődött. Viszont az ún. tartalom-alapú nyelvoktatás szinte az első pillanattól kezdve jelen volt az olasz lektor társalgási óráin.

A sárospataki Angol Internátusban az 1931 és 1952 közötti periódusban az angol nyelv oktatása két formában történt. A tanulók egy része tízéves korától, tehát első gimnáziumi osztálytól tanulta az angolt, a latin és a német mellett. Ők a felső tagozatban bizonyos tárgyakat (pl. világtörténelmet) is angolul tanultak. A tanulók másik része viszont csak ötödik osztálytól ismerkedett meg az angollal. Erre azért teremtettek lehetőséget az iskola vezetői, mert a korszakban általánosnak volt mondható, hogy a négy gimnáziumi osztály befejeztével egyes tanulók vagy megszakították, vagy más iskolatípusban folytatták tanulmányaikat. Mivel pedig a lemorzsolódás viszonylag magas volt, ezért Sárospatakon olyan ötödik osztályokat is indítottak, amelyekbe azok a tanulók kerültek, akik az első négy évfolyamot nem Patakon végezték, s ezért nem tudtak angolul. Ez a költségkímélő megoldás kedvezett a szülőknek, míg az intézmény számára biztosította a tehetséges tanulók utánpótlását.

A pataki gimnáziumban az angol tagozat teljesen egyéni tanterv alapján működött. Az első osztálytól az angol tagozatos diákok az első és a második osztályban délelőtti heti öt órában tanulták a nyelvet, amelyet a délutáni lektori óra egészített ki. A világtörténelmet angolul hallgatták az ötödik és hatodik osztályban, heti három órában. A diákok másik csoportja, akik csak az ötödiktől kezdték el az angolt, három éven át heti négy, majd a nyolcadik osztályban heti három órában tanulták a nyelvet. A társalgási órákon való részvételért viszont nekik külön fizetniük kellett.

Sárospatakra szintén eljutottak külföldről (Svájcból, Németországból, Angliából) beszerzett könyvek és angol folyóiratok. Ezen túl angol nyelvű rádióadások hallgatására is lehetőség nyílt. Mindezek mellett az internátusnak önálló angol újságja is megjelent *College News* címmel. Az iskola tanárai és diákjai kulturális eseményeket, színelőadásokat, angol esteket rendeztek.

A pannonhalmi nyolcosztályos gimnáziumban 1947-ben került sor az első olasz tagozatos osztály érettségijére. Amikor az intézményt alapították, nem tervezték az érettségi bizonyítványok olaszországi elismertetését, ezért nem is alakították tantervüket az olasz követelményekhez. Az első érettségi előtti eredményes tárgyalásoknak köszönhetően született meg a kétoldalú megállapodás, amelynek értelmében a vizsgák olasz vizsgabiztos jelenlétében zajlanak, és így a kétnyelvű érettségi bizonyítvány lehetővé teszi az olaszországi továbbtanulást. Még 1948-ban is e megállapodás alapján vizsgázhattak a diákok.

Sárospatakon az első angol tagozatos osztály 1939-ben érettségizett. A pataki diákok kétnyelvű érettségi bizonyítványt kaptak, és ez számos angol egyetemre (Manchester, Liverpool, Leeds, Sheffield és Birmingham) való továbbtanulásra jogosított. A két leghíresebb brit egyetem, Oxford és Cambridge is elfogadta a sárospataki kétnyelvű érettségit, ám feltételként szabták a kollégiumi felvételt is. Több skót egyetem (Aberdeen, Edinburg, Glasgow és St. Andrews) szintén elismerte a pataki érettségit, de itt angol nyelvből is felvételezni kellett. Szabó Gyula, az Angol Internátus, majd a gimnázium igazgatója szerint az *„angol felvételi vizsga követelménye azonban jóval kevesebb, mint amennyit mi az angol ágazatunkban érettségit teendőtől megkövetelünk, s ezért azoknak, akik ezeknek az egyetemeknek valamelyikére pályáznak, a vizsgától nem kell félniük.”*

Az intézmények tanulói és tanárai

Az olasz gimnázium tanulói az ország minden részéről érkeztek. Társadalmi helyzetüket illetően azt lehet megállapítani, hogy az iskola jellemzően a korabeli középosztály fiaiból vagy a társadalom felső rétegeiből rekrutálódott. Ugyanez állapítható meg a sárospataki Angol Internátusba járó tanulók szüleinek társadalmi hátteréről: papok, tanárok, magasabb pozíciójú közhivatalnokok, szabadfoglalkozású értelmiségiek, tőkés tulajdonosok, vállalkozók, földbirtokosok voltak. Vagyis Sárospatakra a korabeli gazdasági és szellemi elit járatta a gyermekét. A tanulók társadalmi hátterét illetően tehát mindkét intézmény esetében elit gimnáziumról beszélhetünk. Ami a tanulók felekezeti összetételét illeti, a pannonhalmi bencés gimnázium alapvetően katolikus iskola volt, míg a sárospataki Angol Internátus református iskolaként működött, ugyanakkor az angol tagozatú osztályba járó tanulók felekezeti hovatartozást illetően színesebb képet mutattak. A nem reformátusok iskolaválasztását tehát elsősorban az angol nyelvtanulás lehetősége ösztönözte.

Pannonhalmán valamennyi tanár – a torna- és a rajztanár, valamint a két olasz lektor kivételével – bencés szerzetes volt. A bencés gimnáziumban a diákotthoni prefektus és az iskolai osztályfőnök azonos volt, és valamennyi nevelőtanár egyben az iskolai oktatásba is bekapcsolódott. A lektoroknak heti 18 órás tanítási kötelezettségük volt, amelynek döntő részét a társalgási órák jelentették, ugyanakkor az ebéd és a vacsora utáni pihenőidőben és az iskolai kirándulások során is a diákok rendelkezésére kellett állniuk. Ha pedig úgy döntöttek, hogy a diákotthonban laknak és étkeznek, akkor a prefektus feladataiban is részt kellett vállalniuk.

A Sárospataki Református Főiskola Gimnáziuma tanári karának összetételét Kézi Erzsébet, az 1920 és 1948 közötti időszakra vonatkozóan, részletesen elemezte. Patakon magas felkészültségű (többen az Eötvös kollégiumból érkeztek, sokuknak doktori fokozata is volt), aktív közéleti és kulturális tevékenységgel rendelkező, jellemzően református felekezethez tartozó tanárok tanítottak. A nyelvszakosok között a latin dominált. Az 1931/32-es tanévben mindössze egyetlen magyar nyelvű angol szakos tanár látta el az angol oktatást az intézményben. Az angoltanárok (a gyors fluktuáció indokolja a többes szám használatát) munkáját nyelvi lektorok segítették. Az anyanyelvi tanárokkal való ellátást az európai háborús helyzet 1939-től egyre nehezebbé tette; 1949-től a lektori álláshely az intézmény 1952-es bezárásig üresen állt. Ennek ellenére az 1948/49-es tanévben már hét tanár oktatta az angol nyelvet, ami a korábbi időszakhoz képest jelentős emelkedés. Sajnos éppen akkor számolták fel az angol nyelv oktatását, amikor annak a személyi feltételeit – igaz, nyelvi lektor nélkül – sikerült megteremteni.

A pannonhalmi és a sárospataki nyelvoktatás során tehát jelentős különbségeket fedezhetünk fel. Míg a bencés gimnáziumban folyamatosan rendelkezésre álltak anyanyelvű lektorok, addig a pataki intézményben több évben is – főként a világháború következményeként – nem sikerült betölteni az angol lektori állást. A Szent Benedek-rend iskolájában több tanár tudott az olasz nyelv tanításában részt venni, és az oktatás intenzívebben történt. Sárospatakon kezdetben csak egy-két tanár foglalkozott az angol nyelv tanításával, de a korszak végére az angoltanárok száma jelentősen emelkedett.

A nyelvi képzések megszűnése

A második világháború mindkét intézmény működésére jelentős mértékben hatott. A pannonhalmi gimnázium esetében ez az olasz jelleg folyamatos elvesztését jelentette. Ekkor került az intézménybe egy német fogságból szökött francia katonatiszt, aki francia lektori feladatokat látott el, és biztosította a diákokonban a délutáni francia nyelvű társalgás lehetőségét. 1945 tavaszától ismét igyekeztek az iskola működését a korábban megszokott rendbe terelni. Ugyanakkor a megváltozott politikai viszonyok nem tették lehetővé az intézmény eredeti profiljának a visszaállítását. Ennek megfelelően az olasz nyelvet csak a 3. osztálytól kezdték tanítani, és akkor is csak választható idegen nyelvként. A németet és az angolt az 5. osztálytól lehetett második modern nyelvként választani. A választható nyelvek körét hamarosan az orosz is bővítette. Bár többen (az olasz lektor, a szentszéki követség) próbáltak tenni az olasz jelleg megőrzése érdekében, a világháborút követően a gimnázium soha nem szerezte vissza az olasz nyelv és kultúra terjesztésében betöltött korábbi szerepét. 1948-ban aztán az intézményt két évre államosították. 1950-től ismét a bencések kezébe került, de az olasz jelleget azóta sem kapta vissza.

A sárospataki Angol Internátusban a világháború többek között azzal a következménnyel járt, hogy az angol nyelvi lektori állást nem sikerült betölteni. Az 1945 utáni fejlemények egyértelműen meghatározták az iskola további sorsát. Megszüntették a nyolcosztályos középiskolai oktatást, 1947-ben a VKM rendelete értelmében a gimnáziumok alsó tagozatát általános iskolává alakították. Az 1948-ban bekövetkezett országos államosítás a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumát egyelőre elkerülte, az iskola egyházi irányítás alatt maradt. Az 1948/49-es tanévtől kezdve azonban már csak egyetlen idegen nyelv tanítására nyílt lehetőség, ez pedig az orosz volt. A gimnáziumban az angol tagozat helyére a reál tagozat lépett. Két idegen nyelv tanítását külön rendeletben tiltották meg, így a pataki angol tagozatot halálra ítélték. Az Angol Internátus 1949-ben felvette Kossuth Lajos nevét, a könyvtárát 1950-ben szerencsésen átmenekítették a Református Kollégium nagykönyvtárába. 1952-ben végül sor került a gimnázium teljes államosítására.

Bár 1948 után a nyelvoktatás Pannonhalmán és Sárospatakon egyaránt megszűnt, az addig elért eredmények nem múltak el nyomtalanul, a végzett diákok egyéni sorsaiban tovább éltek. Mindkét intézmény olyan elitet képzett, akik későbbi pályafutásuk során kamatoztatni tudták az iskolák szellemiségét és színvonalát tükröző nyelvtudást, általános és szaktárgyi műveltséget.

Irodalom

Balogh László (szerk.): 1000 éves a magyar iskola. Korona Kiadó, Budapest, 1996.

Corpus Iuris Hungarici. Ezer év törvényei, 1000–2003. www.1000ev.hu

Elekes Imre (szerk.): *Emlékkönyv a Sárospataki Ref. Főiskola fennállásának négy százados ünnepéről 1931. szept. 30. és okt. 1.* Sárospatak, 1932.

Glatz Ferenc (vál.): Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kunó válogatott beszédei és írásai (1917–1932)

Kézi Erzsébet: A nyelvoktatás politikai összefüggései Közép-Európában a két világháború között = Zempléni Múzsza, 2004. 1. szám

Kézi Erzsébet: Az idegen nyelvek oktatásának politikai vetülete Klebelsberg koncepciójában = Valóság, 2008. 12. szám

Kézi Erzsébet: Egy megvalósult klebelsbergi koncepció. A sárospataki Angol Internátus. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2004.

Maller Sándor: Gróf Klebelsberg Kunó és a Sárospataki Református Főiskola. Az angol nyelv tanításának kezdetei Patakon. Sárospataki Református Kollégium Alapítvány, Sárospatak, 1998.

Mészáros István: Iskola Szent Márton hegyén. Pannonhalmi Bencés Gimnázium, Pannonhalma, 1990.

Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 1996–1948. Általánosan képző középiskolák. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla: Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

Pelles Tamás: A magyar–olasz két tanítási nyelvű oktatás: különös tekintettel a nyelvpolitikai vonatkozásokra, az idegen nyelvű tantárgyoktatásra és az ennek kapcsán fellépő terminológiai problémákra. Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, Pécs, 2006.

Pelles Tamás: A pannonhalmi olasz gimnázium = Iskolakultúra, 2000. 11. szám

Scherer Norbert (főszerk.): Bencés Diákszövetség. Almanach 2007. Pannonhalma, 2007.

Szlavikovszky Beáta: Fejezetek a magyar-olasz kulturális kapcsolatokról 1880–1945 között. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2009.

T. Kiss Tamás: Klebelsberg Kunó. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999.